

הרב יוסי כהן

ר"מ בישיבת עטרת כהנים

לע"נ ידידי האהוב,
שזיתי לקיים בו "ומתלמידי
יותר מכולם" - שילה לוי הי"ד,
שנפל בדרכו להגנת ישובי הצפון.

"בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת..."

בגמרא שבת דף ו"ג מופיעה מחשבתם של חכמים לגנוז ספר קהלת, מפני שדבריו סותרים זה את זה, ושנתחרטו מן הענין הזה, מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה. צריך להבין זאת. וכי ישנה לחכמים סמכות להחליט על הסתרת ספר מן הספרים שבתנ"ך? ומצד שני - מה הכוונה שספר קהלת מכיל בקרבו סתירות, וכי כך ניתן להתייחס אל שלמה המלך החכם מכל אדם, שכתב דבריו ברוח הקודש?

התנ"ך כולו, מתחילתו ועד סופו ספר קודש הוא, ודברי אלוקים חיים, ואין לנו רשות אלא לעיין ולברר "הפוך בה והפוך בה דכולא בה" (אבות ה' כו). ואין לנו לטעון על סתירות וקושיות, וכל שכן שאין לנו למחוק ולהגיה ח"ו, אלא הכל אמת גמורה ומוחלטת, דרשו חכמים על הפסוק: "לא נפלאת היא ממך" (דברים ל' יא). וכמו שאמרו הדרשנים על לשון בחורי הישיבות "הרמב"ם קשה", שלא הרמב"ם קשה, אלא לפי ההבנה שלנו בקטנותה, ישנו אצלנו קושי בהבנת הנשר הגדול, הרמב"ם.

הרב זצ"ל בספרו "עין איה" על מסכת שבת (פרק א' עמוד 111-112) עוסק בסוגיא זו ומבהיר את העניין.

התנ"ך הוא דבר ד' מן המקור האלוקי המושלם והטהור, והוא ירד אל הארץ, "משה קיבל תורה מסיני", במטרה להביא לתיקון העולם. במשך כל הדורות ישנו מסר כפול: א. המסר המלמד מוסריות לפי מדרגות האנושות באותה תקופה. ב. מסר המלמד את המהלכים המוסריים כפי מה שהעולם כבר מתוקן ומושלם, ואז התרבות תהיה מתוקנת, וכן המבנה החברתי, התא המשפחתי, המעמד האישי של כל אדם, היחס בין אדם למקום, התפילה, עבודת ד' במצוות ובקורבנות, הנבואה שתופיע, כל זה יוליד מהלך מוסרי יותר עליון ונשגב. יתכן מצב שהעומד במצב המוסרי הנוכחי יתבונן וינסה להבין מהלכים פנימיים של עולם מתוקן, וייראו לו

הדברים כסתירות, או כדברים חסרי הגיון בסיסי. אך התורה לא יכולה להתעלם מן המוסר המושלם, שהרי לכך הכל מיועד, ואל זה הכל צועד. התורה עצמה היא הכלי שעל ידו יתרומם העולם אל הגובה האלוקי הזה, וזהו בדיוק תוכן מתן תורה. וכך יוצא שהתורה היא סתומה וגלויה, יש בה שני רבדים באופן קבוע. יש בה תפיסת הדברים לפי מדרגתנו הנוכחית, ויש בה קריאת כיון וקביעת מגמה אל העתיד השלם, ואין דבר שלא נרמז בתורה!

"על כן ספרים שהולכים במהלך קדוש כזה, אף שיסאו דעיהם למרחוק, מכל מקום יתנו לפועלם צדק בהווה הקרוב גם כן, ויטיבו את התהלוכה המוסרית והעיונית באופן המודרג הראוי לפי הדור והזמן גם כן, ועם זה לא יחסמו את דרכם מלכת הלאה, לרומם את החיים והמציאות מדרכם הרגילה אל דרך יותר נעלה ומתוקן, עד שיהיו ראויים לשמוע דברים יותר נשגבים ואורחות יותר נעלים".

ספרים אלה שיש בהם את המסר הכפול הזה אינם צריכים להיגנז, מפני שבכל דור ודור יוכלו אנשים למצוא בהם מזון רוחני לשעתו. אבל אם יכתוב החכם מכל אדם ספר בו מופיעים מסרים עתידיים עליונים, שאין בהם כל מובן והשגה, ואין בהם כל הדרכה והנחיה למציאות של ההווה, הרי שדינם להיגנז, לבל ישפיעו על המציאות ההווית השפעה שלילית של דחיקת הקץ, של עצבנות, של ייאוש מן ההווה, ושל ניסיונות לכפות על ההווה מהלכים מוסריים נשגבים שאינם מתאימים לו, ויכול הדבר להביא הרס וחורבן. ולעיתים דברי תורה שאינם מובנים אצלנו יביאו לבלבול ולזלזול מבחינת התייחסותינו אל דברי אלוקים חיים, כאילו התורה היא מסר עם טעויות ח"ו. ואף זו תקלה בעלת השלכות רבות ומסוכנות. זו כוונת מחשבתם של חכמים לגנוז ספר קהלת. "אחת דיבר אלוקים שתיים זו שמעתי" - מבחינת האוזן השומעת שלנו, נקלטים הדברים באופן כפול:

1. כפי מדרגת תפיסתנו בהווה (באופן סוביקטיבי). 2. כפי משמעות הדברים מצד עצמם מעל ומעבר לכל תפיסה שלנו בדברים (באופן אוביקטיבי).

ממשיך הרב לבאר שם ב"עין איה" - "מפני שדבריו סותרים זה את זה". כל יסוד האמונה שלנו ובטחוננו בריבוננו של עולם הוא על כך שהצור תמים פועל, א-ל-אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא". המחשבה כאילו ישנן סתירות בעולם ממוטטת את כל האמונה שיש מנהיג לבירה. אך מצד שני, זה עצמו יוצר תגובת נגד אצל האדם הישר, מכיוון שהאדם הישר נוטה בטבעיותו לחוש שיש צדק ואמת, והעולם הולך לכיוון הטוב, לכן כל הסילופים והעיוותים של דתות ההבל מתמוטטות על ידי ישרות האדם. וכאן מונחת הבעיה - אם חלילה יובחן ויורגש שגם התורה היא

ספר מלא סתירות, ואף אם לא אמת הדבר לפי מדרגת העתיד, עלול הדבר למוטט את כל בניין האמונה, את כל האופטימיות ושמחת החיים, את כל רצון המפעל והתיקון, שהרי האדם הישר ינטוש את התנ"ך וישאר בודד ואבוד בלב ההוויה המתורבתת, המתועשת, המודרנית, המלאה הרהורים וחיפושי דרך, ולא ימצא את מקומו. לכן בראות חכמים את המצב הזה, הם מבינים שישנה כאן תביעה אלוקית לגנוז את הספר הזה, עד שתגיע האנושות להתפתחות מחשבתית עילאית כזו, שיוכל הספר להיות מובן ולא להראות כמערכה מחשבתית ומוסרית מלאה סתירות ח"ו. ואז, כשיתגלה הספר, תהיה האנושות כולה מבינה שהתורה קדמה לעולם, ומאז ומקדם כבר נודעו לחכם מכל האדם במתנה ממרומים טרם התמנותו למלך ישראל ומלכים א פרק ג' יב, כל אמיתות העולם, סדר הנהגתו את העולם ויסודות המוסר והצדק. והגמרא ממשיכה שם, שבכל זאת לא גנזוהו, "מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה". מה מועילה העובדה שתחילתו וסופו דברי תורה, אם באמצע הכל סתירות? ומדוע לא יגנוזו רק את האמצע? כאילו נאמר כאן שמכיוון שיש בו כמה דברים טובים וישרים אז אגב כל הענינים האלה נשאר גם שאר הספר, וזה לא מובן. ובפרט, זה שהם בתחילה ובסוף, מדוע זה מקרין על האמצע להחשיבו בכשרות. ומסתבר שיש לבאר את הענין הזה במבט יותר רחב ועמוק.

יש באדם נטיה פנימית טבעית אל הטוב והישר באשר עשהו האלוקים ישר. העובדה שהענין הזה הוא טבעי לנו, ולא ענין הנקנה על ידי חינוך ולימוד, מוכיחה שזהו טוב אמיתי ולא מזויף. שהרי ככל שהענין יותר טבעי, הוא יותר שייך להוויה כפי מה שהיא, ולא עלול לטעויות ולבלבולי בני אדם. אך יש בזה חיסרון, שזה עלול להיות שטחי ורדוד, מבלי הבנה מעמיקה והבנת דבר מתוך דבר. לכן ניתן לנו שכל אנושי, ועלינו להשתמש בו, לברר ולהעמיק בדרכי השגחת ד' על העולם, וכיצד עלינו לסדר את החיים בצורה מתוקנת ומוסרית. וכך עובר האדם ועוברת כל האנושות במהלך הדורות את שני המסלולים במקביל וביחד. מצד אחד תחושה פנימית בדבר מהות הצדק האמת והישר, ומצד שני תהיות וספקות ע"י עבודת השכל מהם הצדק והישר האמיתיים וכיצד לבטא אותם בחיים. וכשבסוף הדרך מגיע האדם דרך שכלו אל אותה הבנה שהוא חש אותה כל הזמן באינטואיציה ובהכרה פנימית, אז הוא מאושר, כי הוא הרוויה את שני הענינים.

כך הוא ספר קהלת שתחילתו דברי תורה, אמת וצדק מוחלטים, עפ"י התפיסה האלוקית המושלמת שאיננה כפופה לשכל האנושי והבירור המדעי, וכן סופו דברי תורה, אחרי הספקות והסתירות, התמיהות וההתלבטויות, אחרי שהאדם מסתובב אלפי שנים ומברר ומחפש תוהה ומתבונן, מקים ומוריד מהלכים חברתיים,

מהלכים אנושיים ומהלכים מדיניים, אחרי כל זה הוא מוצא ומגיע אל המסקנה הנכונה, שהיא כל כך מתאימה לתפיסתו הפנימית הישרה והטבעית, כך גם בסופו הוא דברי תורה.

נמצא שמי שמצליח ללמוד באופן הזה את ספר קהלת, את תולדות הופעת המוסר והצדק האנושיים, הרי שתמונתו היא מושלמת. ויתרה מזו - הוא הפיק רווח עצום מן הדרך אל השלמות, שהיא דרך התהיות והספקות. ולכן אין כל צורך לגנוז את מהלך ספר קהלת, אדרבא, יש להלך עמו ולהגיע אל סופו, ולדעת שכך צריך האדם לצעוד.

ויש כאן בירור עמוק מאד ביחס לכל הוויות העולם הזה, כפי שהן מצטיירות לעינינו במשקפי ההווה, שאינן מסוגלות להביט על כלל המהלך מתחילתו ועד סופו, ובודאי שלא מסוגלים להניח את עצמנו, כאילו אנו כבר בסוף תהליך ההתבררות ולהתבונן במשקפיים של מי שנמצא שם על כל הסיבוכים של רוח האדם כפי שמופיעה בהווה. בהסתכלות של ההווה הכל נראה לא טוב, מסובך ומעורבב, וכאילו רוח האדם מאבדת כיוון, הולכת רצוא ושוב, ולא מגיעה לכל מסקנה חיובית. כאילו ח"ו יכולה הרשעה לנצח, וכאילו הטוב נמצא בנסיגה. כאילו יתכנו טוב ורע המשרתים בערבוביא ומאפשרים זה לזה להתקיים. וכאילו אין לעולם מגמת השתפרות והתקנות, כאילו אין סיכוי לתקן עולם במלכות שדי. כל זה אינו נכון, ואסור לנו לחשוב כך. אדרבא, לצורך זה קיבלנו בספר קהלת את כל מהלך התמיהות והפליאות, את מה שנראה במשקפיים של ההווה כספר שדבריו סותרים זה את זה. ללמדנו יסוד עמוק וחשוב, שע"י הסתירות, ע"י מהלכי חשיבה שנראים הפוכים, על ידי כך הולך הטוב ומופיע. היסוד הפשוט והטהור המביא ליסודה של תורה ויראת ד' טהורה, מופיע בעולם דוקא מתוך החושך של סתירות של הפכים וניגודים המעיקים את רוח האדם.

"מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לד', ולזמר לשמך עליון, להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות" (תהילים צ"ב א) - על מה אנו מודים לרבש"ע ומזמרים לשמו?
 "כי שמחתני ד' בפועלך, במעשי ידיך ארנן, מה גדלו מעשיך ד', מאוד עמקו מחשבותיך" (שם שם ה) - רבש"ע עושה בעולם מעשים עצומים ועמוקים שאיש בער וכסיל לא יבינם - מהם?

וכאן אומר דוד המלך ע"ה ברוח קודשו - "בפרוח רשעים כמו עשב, ויציצו כל פועלי אוון, להשמדם עדי עד..." (שם שם ה) יש כאן מהלך אלוקי של תיקון העולם דרך פריחת הרשעים וע"י כך, דרך הופעת טעויות ובלבולים, דרך שלבים בהם נראה כביכול שרבש"ע מאפשר לרשעים דרך צלחה. אך לא כך היא האמת, אלא "ואתה מרום לעולם ד', כי הנה אויבך ד', כי הנה אויבך יאבדו יתפרדו כל פועלי

אוון... " (שם שם י) והצדיקים הרואים את כלל התהליך ומגיעים אל סופו - "להגיד כי ישר ד' צורי ולא עוולתה בו" (שם שם טז).

זהו מהלך התפתחות האדם והאנושות, דרך הספקות והתהיות דרך הטעויות והכישלונות, ודווקא ע"י כך, מגיעה האנושות בכוחות עצמה, דרך הברור המדעי שלה בעצמה, אל אותה אמת פנימית שגנוזה בקרבה והיא דבר ד' הנמצא בסוף מגילת קהלת, שסופה דברי תורה. הרב כתב בענין הזה גם כן במסכת שבת בפרק א' פסקה נט' (עמ' 36), בענין האשה שמת בעלה הצדיק וירא שמים, בחצי ימיו, ולא היה מי שיודע להשיב לה למה קרה לו הענין הזה. שם מרחיב הרב את היריעה בענין "הפליאות המזדמנות על חוקי ההשגחה" (מה שאצלנו מוגדר כדברי קהלת הנראים כסותרים זה את זה), ומבאר הרב, שזוהי פעולה אלוקית הנשלחת אל האדם על מנת לרוממו אל בינה יותר עמוקה, וכך תשתפר הנהגתו המוסרית וכל אורחות חייו יתעלו. ולפי גודל הברור שצריך להופיע, כך בדרך אל הופעתו יהיו סתירות וזעזועים של חוסר ידיעה ובלבול, ושל מבוכה נוראה לפני התגלות מאור האמת. "וכך נוהג הדבר ביחס לשאלות כלליות הנוגעות לכלל המין האנושי ומוסריותו דעותיו והגיוניו, הנוגעות באורחות חייו הגשמיים והרוחניים".

אם כן זהו ענינו של ספר קהלת, נתיב בירור מהלכי המוסר והצדק הטוב והישר של המין האנושי במהלך הדורות. תהליך ארוך ומסובך שרק בסופו תהיה האנושות שייכת להבנה השלמה של צדק ומוסר. ובדרך, הכל נראה מבולבל, רצוף סתירות ובלבולים, וחלילה עלול להביא לידי יאוש וחדלון. אך עם ישראל שקיבל תורה מסיני קיבל צווי אלוקי עוד מאברהם אבינו: "ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד'..." (בראשית פרק י"ח יח-יט), ומתוך כך להרים את כל האנושות למדרגתה המעודדת לה. ואף אם למתבונן מן הצד נראית האמת השלמה כבלתי אפשרית, וההווה נראה לו כסותר את העתיד, אין לנו להתייאש. זוהי עבודתנו בעולמנו, על כך אמר יהושע בן נון בכניסתנו לא"י את תפילת "עלינו לשבח", שענינה הכרת ערכו המיוחד של עם ישראל: "שלא עשנו כגויי הארצות..." ומתוך כך הכרת תפקידנו בעולם, והבנת היעוד האלוקי שלנו בארץ ישראל - "לתקן עולם במלכות שדי", ולהביא לידי כך ש"יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך ותשבע כל לשון". במהרה בימינו, מתוך עבודתנו ואמונתנו.

בליל שמחת תורה

בליל שמחת תורה לקחו הרוצחים לתאי הגזים חמישים בחורים צעירים שנשארו במחנה, וכאשר נכנסו לתוך הבניין של תאי הגזים, אמרו להם שיתרחצו כדי שיהיו נקיים. הבחורים האלה ידעו בדיוק מה מחכה להם, בעוד רגעים מספר. למרות המציאות הנוראה ומצב רוחם הקשה קרא אחד מהם: "חברים יקרים הרי עכשיו שמחת תורה! אמנם אין בידינו ספר תורה שנוכל לרקוד אתו, אבל אלוקים נמצא עם האדם בכל מקום, בואו ונרקוד אתו לפני שנרד אל תאי הגזים". מיד יצאו כולם במעגל ריקודים וקולות של שירה עלו מתוך המשרפה.

השומרים הנאצים, שעמדו בחדר החיצוני, מוכנים להפעיל את מתקן הגז. שמעו את קול הזמרה. הם נכנסו פנימה כועסים מצד אחד ומצד שני מלאיב התפעלות. כעסו של מפקד האס. אס. היה גדול במיוחד כששמע את התשובה של הנערים על שאלתו לסיבת שמחתם. הנערים ענו שממילא הם הולכים להשמדה סופית בכל רגע, וזו עצמה סיבת שמחתם, והוסיפו ששמחים הם להסתלק מעולם רע ונורא זה שכלבים נאציים מנהלים אותו וקובעים את החוקים שלו. ועוד סיבה לשמחתם עומדים הם עוד מעט להתראות עם חוריהם ובני משפחותיהם אשר נרצחו.

הקצין הנאצי התמלא כעס וצעק עליהם: עונש שלכם יהי הקשה יותר, במקום לחסל אתכם בפעם אחת ובמהירות אעביר אתכם למקום מיוחד שבו יטפלו בכם בעינויים ויסורים נוראים. הנערים לא שמו לב לצעקותיו והמשיכו לשיר ולרקוד וצחקו בפניו, כאילו אינם פוחדים ממנו כלל. מתוך כעס גדול הוא הפסיק את הריקודים והוביל אותם חזרה אל המחנה הכניס אותם אל הצריף כדי שיחכו שם לעונש שלהם.

אך למחרת קרה נס, מוקדם בבוקר ארגנו קבוצה גדולה של כמה מאות אנשים כדי לנסוע משם למקומות עבודה שונים בגרמניה. רוב הבחורים הצליחו להצטרף לקבוצה זו ויצאו מאושוויץ בדרכס למקומות עבודה. המעטים שנשארו עוד באושוויץ נכנסו לצריפים שונים כדי שלא יכירו אותם ובדרך זו נשארו בחיים כל חמישים הנערים.

(הרב צבי הירש מייזליש - מקדשי השם,

שער מחמדים, שיקגו, תשט"ו,

מקוצר ומעובד ע"פ חג הסוכות,

משרד החינוך והתרבות, המחלקה לחינוך מבוגרים).